

Facit: Kap C5 – Sjukdomarnas evolution

1. **En epidemi** är när en smittsam sjukdom sprider sig snabbt bland många människor inom ett begränsat område.
2. **Exempel:** Influensa, ebola, kolera, mässling.
3. **En pandemi** är en epidemi som sprids över flera länder eller världsdelar.
4. **Exempel:** Digerdöden (historisk), covid-19 (modern tid).
5. **Faktorer:** Hög befolkningstäthet, dålig hygien, klimatförändringar, global handel och djurkontakt.
6. **Livsstil/resande:** Resor och urbanisering gör att smittor kan spridas snabbt mellan länder och människor.
7. **Exempel:** Virus, bakterier, svampar, parasiter (t.ex. maskar eller encelliga organismer).
8. Virus saknar egen ämnesomsättning och **förökar sig genom att ta sig in i en levande cell** och utnyttja cellens maskineri för att skapa nya viruspartiklar.
9. **Exempel:** Förkylning, influensa, hiv, covid-19, herpes.
10. Bakterier är **levande celler** som kan föröka sig själva, medan virus **behöver en värdcell**.
11. **Exempel:** Lunginflammation, halsfluss, tuberkulos, borreliä.
12. Svampar kan växa på eller i kroppen och skada vävnader, ofta när immunförsvaret är försvagat.
13. **Exempel:** Fotsvamp, ringorm, jästinfektion.
14. Antalet sjukdomsfall har minskat tack vare **bättre hygien, avloppssystem, rent vatten och medicinsk behandling**.
15. Smittoämnen överförs genom **fysisk kontakt** mellan personer, t.ex. handslag eller hudkontakt.
16. **Exempel:** Herpes, svinkoppor, vårtor.
17. Smittan sprids via **föremål eller ytor** som en smittad person har vidrört.
18. God handhygien tar bort mikroorganismer och **minskar risken att smittan förs vidare**.
19. Sprids genom **små droppar** från hosta, nysning eller prat som landar på slemhinnor.
20. Vanligt vid luftvägsinfektioner eftersom virus och bakterier finns i luftvägarnas slem.
21. Luftburen smitta sprids via **mycket små partiklar (aerosoler)** som kan sväva i luften länge, till skillnad från droppar som faller snabbt till marken.
22. **Exempel:** Tuberkulos, mässling, covid-19 (delvis).
23. **Myggor, fästingar och loppor** kan sprida sjukdomar.
24. **Exempel:** Malaria (myggor), borreliä och TBE (fästingar).
25. En resistent bakterie är **motståndskraftig mot antibiotika** – läkemedlet fungerar inte längre.
26. Det är ett **globalt problem** eftersom infektioner blir svåra eller omöjliga att behandla.
27. Resistens kan spridas genom att **bakterier delar arvsmassa (plasmider)** eller att **resistenta bakterier förökar sig och ärver anlagen**.
28. Överanvändning gör att känsliga bakterier dör medan resistenta överlever och sprids.
29. En bakterie som är **resistent mot flera olika sorters antibiotika**.
30. Vården kan **använda antibiotika restriktivt, isolera smittade patienter och förbättra hygien**.
31. Individer kan **följa läkarens ordination, inte kräva antibiotika i onödan och fullfölja hela kuren**.
32. **Edward Jenner** – utvecklade det första vaccinet mot **smittkoppor** på 1700-talet genom att använda kokoppsvirus.
33. **Alexander Fleming** upptäckte **penicillinet** 1928 när han såg att mögelsvampen *Penicillium* dödade bakterier i en odlingsskål.
34. Upptäckten var **revolutionerande** eftersom den gjorde det möjligt att bota tidigare dödliga bakteriella infektioner som lunginflammation och blodförgiftning.

